

In memoriam

др Љубиша Рајковић Кожељац
(4. фебруар 1940 – 4. март 2020)

Сећање на Љубишу Рајковића Кожељца

Дејан Крстић

Само месец дана после свог 80. рођендана, 4. марта 2020. године, у Зајечару је трагичним случајем, од последица саобраћајне несреће, преминуо књижевник, фолклориста, дијалектолог, историограф, про-светни радник и лектор српског језика др Љубиша Рајковић Кожељац. Два дана касније, 6. марта 2020. године, сахрањен је на Старом гробљу у Зајечару.

Др Љубиша Рајковић Кожељац рођен је 4. фебруара 1940. године у селу Кожељу, општина Књажевац. Четворогодишњу основну школу завршио је у родном селу, а нижу и вишу гимназију у Зајечару. На Филолошком факултету Универзитета у Београду дипломирао је на Групи за српскохрватски језик и југословенске књижевности 1963. године.

На почетку свог радног века радио је као наставник српскохрватског језика и књижевности, а и француског језика, у основним школама у Минићеву код Књажевца и Халову код Зајечара и у средњим школама – Хемијској школи у Неготину и Пољопривредној школи у Букову код Неготина. Затим је (1971–1973) био лектор српскохрватског језика на славистичком одсеку Универзитета „Бордо Монтењ“ у Бордоу у

Француској. На Филолошком факултету Универзитета у Београду магистрирао је 1973. године. По повратку из Француске, шест година радио је као просветни саветник у Међуопштинском просветно-педагошком заводу у Зајечару. Затим је као наставник радио у Црној Гори, у основној школи у Коњусима код Андријевице и убрзо потом, више година, у средњој школи у Рожајама. Две године (1983–1985) био је лектор српскохрватског језика на Универзитету у Лилу у Француској где је, у недостатку професора, студентима држао и предавања и испите, а потом се вратио у Рожаје на место наставника. Од 1989. до 1999. године радио је у Приштини (са местом живљења у Косову Пољу), као научни сарадник у Институту за проучавање културне баштине Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана на Косову и Метохији. Године 1994. докторирао је на Филолошком факултету у Приштини. После одласка с Косова и Метохије, живео је и радио у Зајечару. Пред крај радног века радио је у Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару, као библиотекар Завичајног одељења, где се 2002. године пензионисао.

Цео живот др Љубише Рајковића Кожељца, од ране младости до последњег тренутка, испуњен је вредним књижевним, стручним и научним радом. Задојеност љубављу према усменом фолклору од малих ногу, у родном селу, у породичном кругу, подстицаји учитеља и наставника, изврстан литерарни дар, високо образовање и квалитетно знање из области језика и књижевности, лакоћа писања, као и изузетна радиност и упорност, резултирали су импозантном радном биографијом и библиографијом. Његово интересовање и рад, преваходно у области језика и књижевности али и у многим другим областима, веома су широког опсега. Објавио је преко сто ауторских и приређивачких књига и веома велики број других прилога књижевног и научног карактера.

Од ученичких дана у нижој гимназији до смрти, у многим листовима и часописима, а и у више својих књига, интензивно објављује књижевне радове. Скоро да нема књижевне форме, поетске и прозне, у којој се није опробао (од поезије и прозе, и за децу и за одрасле, до бајки, хаику поезије, шалјивих причица и афоризама). Осим на књижевном језику, своја књижевна остварења писао је и на свом матерњем тимочко-лужничком говору, тако да је и један од истакнутих књижевних стваралаца на дијалекту. Радови су му заступљени у више антологија књижевне поезије и прозе. Упоредо, интензивно се бавио историјом и теоријом књижевности, те и из ових области има доста радова и неколико књига. Има више чланака и књига о животу и раду књижевника и научних радника, укључујући и неколико његових разговора с њима. Међу њима су врхунска имена: Ролан Барт, Момчило Тешић, Чедо Вуковић, Михаило Лалић, Блаже Конески, Де-

санка Максимовић, Јосип Видмар, Мира Алечковић, Оскар Давичо... Ту је и неколико књига његове богате преписке у којој се, такође, јављају најпознатија имена српскохрватске књижевности и науке. Из области науке о књижевности је 1973. године и магистрирао с темом: „Језик и стил Добрице Ћосића у роману *Деобе*“ (магистарски рад је 1996. и објавио). Има и низ текстова из области филологије.

Веома рано, после студија, почиње интензивно на терену да бележи и да објављује усмене фолклорне форме, пре свега народне песме. Из области фолклористике објавио је више теренских записа и радова и неколико књига. Паралелно на терену бележи и дијалекатски материјал, тако да има и неколико значајних прилога из области дијалектологије. Осим тога, објавио је и низ радова и књига историографског карактера, у којима обрађује историјате села, школа, здравствених установа и других локалних институција, као и биографије научних радника и истакнутих партизана у Другом светском рату и левичара пре тог рата. Бавио се и приређивањем необјављене грађе појединих научних радника. Уз бављење просветом као основним занимањем, објављивао је и радове из области методологије наставног рада. Био је један од најбољих познавалаца српског језика у источној Србији, те као лектор потписује веома велики број издања у Зајечару и шире. Био је веома активан у културном животу свих средина у којима је живео, а и у књижевном и научном животу на националном нивоу. Учествовао је на многобројним предавањима, представљањима књига, књижевним сусретима и научним скуповима, писао је приказе и рецензије књига различите, и књижевне и научне садржине, као и есејистичке, критичке, полемичке и друге текстове (већи број својих текстова накнадно је сакупио у тематске целине, које је публиковао као књиге).

Усмени фолклор Љубиша Рајковић Кожељац записивао је у свим срединама у којима је живео и радио. У источној Србији највише је записивао у својој родној области Тимок (област између Зајечара и Књажевца), а и у Црној Реци (околини Зајечара и Бољевца), у Крајини (околини Неготина), у сокобањском крају, сврљишком крају, књажевачком Буцаку, Високу (старопланински део пиротског краја). Из источне Србије највише је записа с подручја тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског говора, али их има доста записаних и од становника јужноморавског говора, косовско-ресавског говора, као и мањи број влашких. Пошто је дуже времена живео и радио у Рожају у Црној Гори, има и записе из ових крајева и од православног и од муслиманског становништва. С обзиром на то да је читаву деценију радио у Институту за проучавање културне баштине Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана на Косову и Метохији, има и записе народних пе-

сама с овог подручја, превасходно из области Гора, јер је више година био руководио пројекта „Народна књижевност Горана“.

Записе народних умотворина, највише песама, као и бајања, прича, легенди, предања, анегдотских и њима сличних казивања, пословица, загонетака и вицева највише је објављивао, континуирано од 1962, у часопису *Развитак* (Зајечар), доста и у часопису *Расковник* (Београд), а спорадично и у другим часописима и листовима: у *Тимоку* (Зајечар), *Јединству* (Приштина), *Бдењу* (Сврљиг), *Буктињи* (Неготин), *Школском часу српског језика и књижевности* (Београд), *Помаку* (Лесковац), *Новој тимочкој ревији* (Зајечар), *Торлаку* (Минићево), *Градини* (Ниш). Више његових записа објављено је и у антологијама народне поезије и другим лексиконима. Записе народних песама, бајања и кратких форми објавио је у књигама: *Двори самотворни: Народне умотворине из средњег Тимока* (Зајечар, 1972), *Здравац миришљавац: Народне песме и бајалице из Тимочке крајине* (Зајечар, 1978), *Кличе вила са врх Кома: Збирка лирских народних васојевићких пјесама* (Рожаје, 1988), *Јато голубато: Лирске народне песме из источне Србије* (Зајечар, 1991), *Ој, леле, Стара планино: Лирске народне песме из Тимочке крајине* (Неготин, 1994), *Венци за младенци: Лирске песме и бајалице из Тимочке крајине* (Минићево, 1988), *Са лонце зелене: Муслиманске јуначке народне пјесме из Рожаја и околине* (Рожаје, 2001), *Тимочке пословице, изреке и загонетке* (Ниш, 1989).

Рајковић се бавио и проучавањем фолклора и из ове области има више радова: „Лик мајке Јевросиме у нашој народној епици“ (*Гласник за просветно-педагошка питања*, 1966), „Неке митске тимочке народне песме“ (*Народно стваралаштво – Folklor* 37–38, 1971), „Разјашњење једне алегорије“ (*Народно стваралаштво – Folklor* 49–52, 1974), „Психолошка структура тимочких бајалица“ (*Развитак* 2, 1975), „Мотиви живота и смрти на тимочким преслицама“ (*Народно стваралаштво – Folklor* 57–64, 1977, и у: *Развитак* 2, 1977, и у: *Зборник радова XXXVI Конгреса фолклориста Југославије*, 1989), „Песма као систем изненађења: На примеру народне песме *Бановић Страхиња*“ (*Књижевност и језик* 4, 1975, и у: *Градина* 5, 1981), „Најстарија збирка народних умотворина из Тимочке крајине“ (*Развитак* 3, 1979), „Неке одлике тимочких народних пословица, изрека и загонетки“ (*Развитак* 6, 1979), „Родоскврнављење у народним песмама Тимочке крајине“ (*Гласник Етнографског музеја* 45, 1981, и у: *Развитак* 6, 1981, и у: *Градина* 6–7, 1981), „Људождерство у лирици и епици Тимочке крајине“ (*Развитак* 1, 1982), „Један поглед на усмену књижевност Тимочке крајине и досадашње резултате њеног прикупљања и проучавања“ (*Расковник* 1982), „Мотив присилне удаје у баладичним песмама југоисточне Србије“ (*Развитак* 3, 1984), „Одлике неких муслиманских народних епских песама Рожаја и околине“

(Зборник радова XXXV Конгреса фолклориста Југославије, 1988, и у три антологије муслиманских епских песама, објављене 1991, 1996. и 2003), „Одлике лирских народних песама Косоваца у Тимочкој крајини“ (*Тимок* 2387, 2. XI 1990), „Социо-психолошка основа савремених тимочких вицева о тврдичлуку Пироћанаца“ (Зборник радова XXXVII Конгреса фолклориста Југославије, 1990), „Језичко-стилске одлике лирских обредних народних песама косовскометохијских Срба“ (*Баштина* 7, 1996), „Књижевноуметничке одлике лирских обредних народних песама косовских Срба“ (*Баштина* 7, 1996), „Обичаји везани за Лазареву суботу“ (*Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области* II, 1996), „Магично биље у обредној и обичајној лирици Тимочке крајине“ (*Етно-културолошки зборник* III, 1997), „Печалбарске песме Горана“ (*Баштина* 8, 1997), „Славске народне песме у средњем Тимоку“ (*Етно-културолошки зборник* IV, 1998), „Српска народна епика као преображај историјске стварности или тзв. друга стварност“ (Зборник Филолошког факултета у Приштини 8, 1998), „Трагови лапота у народној поезији“ (*Јединство* 17–18. I 1998), „Лескина магична моћ“ (*Тимок* 2720, 21. VIII 1998, и у: *Помак* 17–18, 2000), „Питомина тимочког душевног поднебља у источносрбијанској усменој лирици“ (*Етно-културолошки зборник* V, 1999), „Мотив градитељства и његова функционалност у народној поезији источне Србије“ (*Гласник Етнографског института САНУ* LIX, 2000), „Паганско-хришћански елементи у ђурђевданским песама Горана“ (*Баштина* 11, 2000), „Неке народне легенде из књажевачког и сврљишког краја“ (*Помак* 14, 2000), „Виле, змајеви и друга митска бића као актери радње у народним песама Тимочке крајине“ (*Етно-културолошки зборник* VII, 2002), „Магијска функција биљног света у басмама и бајањима Тимочке крајине“ (зборник радова *За здравље* VII, 2001), „Елементи косовског мита у усменој поезији југоисточне Србије“ (*Митолошки зборник*, 2002), „Загонетке о животињама из источне Србије“ (*Развитак* 207–208, 2002), „Лик Карађорђа Петровића у српској народној поезији“ (*Митолошки зборник* 9, 2003), „Примери исцељења биљем, тровања и метаморфоза у усменој лирици Тимочке крајине“ (*Тимочки медицински гласник*, 2004), „Психолошка структура и неке језичко-стилске одлике тимочких басми“ (*Топлик: Тематски зборник*, 2004), „Примери хомеопатске медицине у етномедицини Тимочке крајине“ (*Тимочки медицински гласник*, 2005), „Лиризам муслиманске епике из рожајског краја“ (*Алманах* 31–32, 2005), „Народне песме из источне Србије“ (*Библиопис* 1, 2006), „Функција риме у говорним народним творевинама“ (*Етно-културолошки зборник* XI, 2006), „Нека запажања о вокалној народној традицији на подручју средњег Тимока“ (*Наше стварање* 3–4, 2006), „Погледи др Војислава Ђурића на порекло наше народне

епике“ (*Митолошки зборник* 15, 2006), „Космички мотиви у народном стваралаштву Тимочке крајине“ (*Развитак* 229–230, 2008, и у: *Зборник радова с конференције Развој астрономије код Срба V*, 2009), „Зажени се камена девојка: Одлике неких басми и бајања у средњем Тимоку“ (*Наше стварање* 1–4, 2011), „Соларни мотив у обредној усменој лирици југоисточне Србије (на примеру коледарских и божићних песама)“ (*Зборник радова конференције Развој астрономије код Срба VII*, 2015). Прилоге из области народне књижевности Љубиша Рајковић Кожељац сакупио је и објавио у књизи *Сабазорски ветрови: Текстови из народне књижевности* (Минићево, 2016). Осим наведених текстова, стручне текстове из области фолклористике налазимо као пратеће и у књигама његових фолклорних записа. Уз све поменуто, написао је и више приказа књига фолклорног карактера, углавном приказа збирки народне поезије.

Године 1994. Љубиша Рајковић Кожељац докторирао је с темом „Лирске народне песме југоисточне Србије“, тако да је био један од најбољих познавалаца народне поезије истока и југа Србије. Докторску дисертацију је у скраћеном облику и објавио (Ниш, 1997). Објавио је и *Антологију усменог песништва источне и јужне Србије* (Неготин, 2016). Сакупио је и објавио записе надгробних епитафа у књизи *Суза скамењена: О епитафима са неких тимочких гробаља* (Минићево, 2011).

Наклоњен народном језику, Љубиша Рајковић Кожељац континуирано се бавио и дијалектологијом. Из ове области објавио је чланке: „Микротопономастика и патронимика у Црној Реци“ (*Прилог проучавању језика* 8, 1972), „Лексичко богатство тимочко-лужничког говора“ (*Лексикографија и лексикологија*, 1982, и *Развитак* 3, 1981), „Прилог познавању горњевасојевићког говора (лексика из Коњуха)“ (*Расковник* 27–28, 1981), „Говор Звезданаца“ (*Звездан: Од настанка насеља до данашњих дана*, 2006). На основу записа начињених у оквиру теренских сакупљачких акција, настали су чланци: „Ономастика Тимока“ (*Ономастички прилози XI*, 1987), „Ономастика Грлишта“ (*Развитак* 3, 1990) и „Ономастика Радичевца“ (*Развитак* 2, 1990). Већи прилог „Ономастика Тимока“, осим као сепарат из часописа *Ономастички прилози*, због свог изузетног значаја за источну Србију, објављен је више година после првог објављивања и као посебна монографска публикација (Зајечар, 2014). Још као ђак ниже гимназије, Рајковић је почео у својој родној области Тимок да сакупља дијалекатске речи, што је континуирано чинио све до 2014. године, када је објавио капитални и обиман *Речник тимочког говора* (Неготин, 2014), који је конципирао као допуну такође обимном *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића (Београд, 2008).

Љубиша Рајковић Кожељац био је члан Удружења фолклориста Југославије, Удружења просветних радника Србије, Матице српске у Новом Саду, Удружења књижевника Србије, Удружења књижевника Црне Горе и других удружења. За свој књижевни и научни рад добио је више награда и друштвених признања, а у 2006. години, за изузетан допринос развоју културе у Републици Србији и свесрпском културном простору, додељена му је и престижна Вукова награда.

Др Љубиша Рајковић Кожељац дао је велики допринос српској књижевности и науци, а нарочито српској и балканској фолклористици.

др Дејан Крстић
Народни музеј у Зајечару
Е-пошта: dejkrst2@gmail.com

Примљено: 1. 6. 2020.
Прихваћено: 22. 6. 2020.